

Näkökohtia ajankohtaisselontekoon turvallisuusympäristön muutoksista

Valtioneuvoston ajankohtaisselonteko turvallisuusympäristön muutoksista (VNS 1/2022 vp) on kattava selvitys tilanteesta, jossa Suomen ja Euroopan turvallisuus- ja toimintaympäristössä on tapahtunut perustavanlaatuinen muutos Venäjän hyökättyä Ukrainaan.

Tässä asiantuntijalausunnossa teen ensinnä täydentäviä huomioita tilannekuvaan erityisesti henkisen kriisinkestävytyden näkökulmasta. Sen jälkeen kokoon kirkon tehtävät poikkeusoloissa ja arvioin tarkemmin selonteon alalukua 3.4 Henkinen kriisinsietokyky.

Tarkasteluni lähtökohtana ovat ensisijaisesti Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ja seurakuntien toiminnasta kootut tiedot ja havainnot. Tässä lausunnossa tarkoitetaan kirkolla Suomen evankelis-luterilaista kirkkoa, ellei erikseen toisin mainita.

Huomioita tilannekuvasta

Kuluvaa 2020-lukua voidaan kutsua kasautuvien kriisien aikakaudeksi tai kolmoiskriisiksi. Ilmastonmuutos, koronapandemia ja Ukrainassa käytävä sota koettelevat ja ahdistavat jokaista, erityisesti lapsia, nuoria ja eri tavoin hauraita ihmisiä. Seurakunnissa näkyy ihmisten huoli ja pelko muuttuneessa turvallisuustilanteessa. Sota-aikaa muistavien, varsinkin evakkojen mielissä Venäjän hyökkäys Ukrainaan aktivoi uudelleen sodan traumaattisia kokemuksia. Aihepiiri on paljon esillä kaikissa ihmisten kohtaamisissa. Kirkon keskusteluavun puheluissa kansainvälinen kriisi tulee usein esille.

Kriisit koettelevat etenkin niitä, joiden elämässä on entuudestaan vaikeuksia. Jo ennen Venäjän hyökkäystä Ukrainaan elinkustannukset lähtivät kasvuun, inflaatio pahentaa tilannetta ja talouspakotteiden vaikutus tulee olemaan kaikinensa voimakas. Asuntolainojen korkojen nousu saattaa sysätä äärimmilleen viritettyjä kotitalouksia vaikeuksiin.

Suomessa on jo nyt havaittu leipäjonoissa huomattavaa kasvua. Energian, polttoaineiden ja elintarvikkeiden hintojen nousu kurittaa monia, ja ruoka-apua haetaan arjen avuksi. Kirkon diakonian avustustoiminnassa näkyy heikoimmassa asemassa olevien taloustilanteen kriisiherkkyys. Koronapandemian alettua diakonian taloudellisen avustamisen määrä nousi neljänneksellä 6,6 milj. eurosta 8,4 milj. euroon ja on pysynyt samalla tasolla koko kriisin ajan.

Äärimmilleen venytetty arjen taloustilanne ei kestä useita muutoksia yhtä aikaa. Köyhyys kärjistää eriarvoisuuden tunnetta eri ryhmien välillä. Jopa ukrainalaisille tarjottu

tuki on herättänyt katkeruutta aiemmin Suomeen tulleiden sekä Suomessa pitkään yhteiskunnan tuen varassa eläneiden keskuudessa. Siten Venäjän hyökkäyssodan seurauksena on myös sisäisen turvallisuuden uhkien kasvu, mikäli yhteiskunnalliset jännitteet ja polarisaatiokehitys vahvistuvat. Kärjistyvä vastakkainasettelu ja kahtiajako haurastuttavat yhteiskunnan eheyttä ja vakautta. Näin ne heikentävät paitsi sisäistä turvallisuutta myös välillisesti ulkoista turvallisuutta.

Kirkon työssä saatu kokemus vahvistaa selonteon havainnon siitä, että erityisen tärkeää on huolehtia heikoimmassa asemassa olevista henkilöistä. Erityisesti nuorten mielenterveystilanne on huonontunut koronapandemian vaikutuksesta ja nyt sitä heikentää muuttunut turvallisuustilanne. Toimeentuloon liittyvät huolet kasvattavat monien henkistä kuormaa.

Selonteko ei ota huomioon, että samaan aikaan maassamme toteutetaan historiallista sote-uudistusta. Sen käyttöönottoon liittyy monia murrosvaiheen ja siirtymäkauden riskitekijöitä, myös taloudellisia rasitteita.

Seurakunnissa on noussut esille ajankohtaisena huolena maatalousyrittäjien jaksaminen ja toimeentulo. Maataloustuottajista on tullut diakoniassa uusi kohderyhmä. Maataloudessa on pitkään jatkunut kannattavuuskriisi, jonka juuret ovat osaltaan alkutuotannon pitkäkestoisissa vaikeuksissa. Tällä on vaikutuksensa myös elintarviketurvaan ja huoltovarmuuteen.

Riittävän toimeentulon rinnalla on tärkeä turvata ihmisten merkityksellisyyden ja osallisuuden kokemus. Koronapandemia on eristänyt monia sosiaalisesti sekä heikentänyt fyysistä ja henkistä kuntoa ja jaksamista. Yhteiskunnassa on kiireesti panostettava pandemian jälkihoitoon. Nyt sitä joudutaan tekemään yhtä aikaa uusien uhkien kasvaessa. Tämä ei näy selonteossa riittävästi.

Ukrainalaisten kärsimys on herättänyt suomalaisissa voimakasta auttamishalua, mikä on myönteistä. Sota on synnyttänyt myös vihaa Venäjän toimia kohtaan. Jotkut ovat kanavoineet vihaansa Suomessa asuviin venäläisiin. Kirkko toimii jo aiemmin yhteiskunnassa kasvanutta vihapuhetta vastaan. Kirkolla on oma tärkeä roolinsa sekä totuuden ja totuudellisuuden puolestapuhujana että rauhanrakentajana. Rauhaa rakennetaan omasta lähipiiristä lähtien.

Kriisitilanteessa korostuu kansallinen turvallisuus ja hyvinvointi. Näin tapahtui myös koronapandemian aikana, varsinkin alkuvaiheessa. Venäjän aloittamalla sodalla on maailmanlaajoja seurauksia. Esimerkiksi vaikutukset globaaliin ruokaturvaan tulevat olemaan merkittäviä. Ukrainan kriisin seuraukset edellyttävät eurooppalaista yhteispeliä ja taakanjakoa. Edessä on merkittäviä taloudellisia uhrauksia ja muuta kuormaa, jota tulisi kantaa yhdessä. Katse pitäisi suunnata kansallisen itsekkyyden yli, yhteiseen etuun

ja Ukrainan asiaan – auttaa toisia niin kuin toivoisimme toisten pahan päivän tullen auttavan meitä.

Samaan aikaan maailmassa on koko joukko muita, globaalia yhteisvastuuta vaativia kriisejä, joita ei voi unohtaa. Sodan seuraukset ovat vakavia erityisesti niille maille, joissa humanitaariset tarpeet ovat entuudestaan suuria. Tämä voi lisätä pakolaisuutta Suomeen muualtakin kuin Ukrainasta. Maassamme tarvitaan edelleen varautumista pakolaisten määrän lisääntymiseen ja keskustelua suomalaisen yhteiskunnan tarpeesta ja kyvystä ottaa vastaan turvapaikanhakijoita. Tällaisessa tilanteessa kirkolla on luonteva tehtävä toimia eettisenä keskustelijana yhteiskunnassa.

Kirkon tehtävät poikkeusoloissa

Selonteon mukaan muuttunut turvallisuusympäristö edellyttää kokonaisturvallisuuden toimintamallin sovittamista nykyiseen turvallisuustilanteeseen. Kokonaisturvallisuuden ylläpitämisessä kirkkoilla ja uskonnollisilla yhteisöillä on tärkeä tehtävä.

Suomen evankelis-luterilainen kirkko on kriisitilanteissa viranomaistoimija. Kirkon tehtävät poikkeusoloissa voidaan kiteyttää neljään osa-alueeseen.

1. Kirkko huolehtii perustehtävänsä (kirkkolaki 4:1) toteuttamisesta kaikissa olosuhteissa. Kriisitilanteissa hengellisen sanoman ja toiminnan, sielunhoidon ja diakonian tarve kasvaa. Kirkon perussanoma on toivoa ja rohkaisua tuovaa.
2. Henkinen tuki ja huolto (henkisen kriisinkestävyyden, resilienssin vahvistaminen) on kirkon tehtävä osana yhteiskunnan psykososiaalisen tuen kokonaisuutta ja kriisien uhrien auttamista kaikissa turvallisuustilanteissa. Tämä tarkoittaa menetyksen, surun ja ahdistuksen käsittelyä sanoittamalla tapahtunutta keskusteluihin ja yhteisiin rituaaleihin. Henkinen huolto ja siihen varautuminen on seurakuntien lakisääteinen tehtävä (kirkkolaki 25:15a).
3. Hautaustoimi on yhteiskunnan kirkolle antama tehtävä, joka tekee seurakunnista olennaisen osan vainajien huollon ketjua. Hautausmaiden ylläpitäminen on seurakuntien lakisääteinen tehtävä (hautaustoimilaki 3 §). Varautuminen vainajien kunnioittavaan kohteluun kaikissa turvallisuustilanteissa tukee kansallista henkistä kestävyttä.
4. Kirkko osallistuu poikkeusoloissakin viranomaisyhteistyöhön, huolehtii osaltaan viestinnästä, osallistuu mahdolliseen evakuointiin, tarjoaa käyttöön tiloja ja hoitaa muita sille uskottuja tehtäviä. Seurakuntien valmiussuunnittelu on osa kansallista varautumisen kokonaisuutta.

Kirkko on kriisitilanteissa myös kansalaisyhteiskunnan toimija. Niin vuoden 2015 pakolaiskriisi, vuonna 2020 alkanut koronapandemia kuin nyt vuonna 2022 sota

Ukrainassa ovat nostaneet esiin seurakuntien roolin yhteisöllisinä toimijoina. Kirkko ei siis ole yksinomaan viranomaistoimija, vaan sillä on kyky toimia kansalaisyhteiskunnan vapaaehtoisen avun suunnittelijana, organisoijana ja kanavoijana. Kirkon vahvuutena on koko maan kattava organisaatio ja mahdollisuus tarvittaessa nopeaan reagointiin.

Kirkko kykenee vahvistamaan yhteisöllisyyttä niillä välineillä, jotka ovat sille lailla säädettyjä: jumalanpalvelukset, kirkolliset toimitukset, diakonia, sielunhoito, lasten ja nuorten kasvun tukeminen jne. Näillä välineillä kirkko vahvistaa paikallista yhteisöllisyyttä. Samalla se valmistaa kestävyyskaikenlaisissa kriiseissä.

Turvallisuusympäristön muuttuessa kirkko ja kristillinen usko edustavat pysyvyyttä ja vakautta. Tämä on näkynyt myös ukrainalaisten pakolaisten elämässä. Monille heistä ortodoksinen usko on tärkeä, ja he hakeutuvat oman kirkkonsa jumalanpalveluksiin myös vieraassa maassa. Suomen ortodoksinen kirkko onkin palvellut hyvin pakolaisia.

Koronakriisin aikana tehtyjen kyselyjen perusteella evankelis-luterilaiselta kirkolta odotettiin erityisesti ruoka-apua ja taloudellista tukea vähävaraisille, asiointiapua eristyksissä eläville sekä henkistä ja hengellistä tukea. Samanlaisia odotuksia kohdistuu nytkin kirkkoon. Huolia ja pelkoja on jo käsitelty seurakuntien tilaisuuksissa ja yksittäisissä keskusteluissa.

Kirkolla on myös vahva viestintäorganisaatio. Sen merkitys nousee keskeiseen asemaan paitsi toivon, lohdun ja rauhan viestittämisen myös luotettavan tiedon välittäjänä, jos Venäjän harjoittama informaatiovaikuttaminen entisestään voimistuu.

Suomen evankelis-luterilainen kirkko toimii ja sillä on koulutettuja työntekijöitä Suomen jokaisessa kunnassa. Niinpä kirkko voi koota tietoa suomalaisten henkisestä kriisinkestävyydestä valtakunnallisesti. Seurakunnan työntekijät ovat mukana monialaisissa verkostoissa, mikä tukee avun antamisen mahdollisuuksia. Erityisesti seurakuntien diakoniatyöntekijät kohtaavat niitä, joiden ääni ei tule kuuluville yhteiskunnassa.

Kirkko tunnistaa tilanteita, joissa kansan itsemääräämisoikeutta, demokratiaa ja ihmisoikeuksia joudutaan puolustamaan myös aseellisesti. Tällaisissa tilanteissa kirkko hyväksyy aseellisen maanpuolustuksen. Tärkeää on, että suomalaiset kantavat vastuun rajojensa ja yhteiskuntajärjestyksensä puolustamisesta viime kädessä itse. Maanpuolustustahdon kannalta on ratkaisevaa, että kansalaiset kokevat maamme oikeudenmukaiseksi ja puolustamisen arvoiseksi.

Muuttunut turvallisuuspoliittinen tilanne on synnyttänyt vilkkaan mielipiteenvaihdon Suomen liittymisestä puolustusliitto Natoon. On tärkeää, että päätös perustuu avoimeen kansalaiskeskusteluun. Kirkon ja muiden yhteiskunnan toimijoiden tehtävä on puolustaa keskustelukulttuuria, jossa myös vastakkaiset mielipiteet sallitaan ja kuullaan.

Kirkolla ei ole kantaa siihen, tuleeko Suomen liittyä Natoon vai ei. Päätösvalta asiassa kuuluu maamme valtiojohtolle. Mahdollinen Nato-jäsenyys ei ole ulko- ja turvallisuuspolitiikan pääteipiste vaan uudenlaisen alku. Kirkolle on tärkeää, että se voi rakentaa rauhaa, luottamusta ja keskinäistä ymmärrystä myös uudessa tilanteessa. Kirkon tehtävä olla ihmisten tukena säilyy kaikissa olosuhteissa.

Henkinen kriisinkestävyys

Henkinen kriisinkestävyys on yksi kokonaisturvallisuuden kulmakivistä. Kirkko toimii ja varautuu omasta perustehtävästään käsin pitääkseen huolta siitä, että yksilöillä, yhteisöillä ja yhteiskunnalla on kykyä kestää normaali- ja kriisitilanteissa esille tulevat paineet ja niiden vaikutukset. Hyvä kriisinkestävyys auttaa selviytymään, elämään kriisin keskellä ja edistää siitä toipumista.

Uhkaava kriisi koettelee henkistä kapasiteettia, jonka avulla ihminen pystyy hyödyntämään jaksamista ylläpitäviä voimavaroja ja vahvuuksia. Resilienssiin vaikuttavina tekijöinä mainitaan realistinen optimismi, pelkojen kohtaaminen, moraalinen lujuus, uskonto ja hengellisyys, sosiaalinen tuki, mukautuvat ja joustavat roolimallit, yksilön fyysinen ja henkinen kunto, kognitiivinen ja emotionaalinen joustavuus sekä kokemus elämän merkityksellisyydestä ja tarkoituksesta. Kirkko toimii omasta arvopohjastaan käsin vahvistaakseen juuri näitä tekijöitä ihmisten elämässä. Antropologisten tutkimusten ([Psalms for Safety on JSTOR](#)) mukaan uskonnollinen vakaumus ja rukous vahvistavat ihmisen resilienssiä pitkittyneessä stressitilassa, jollainen esimerkiksi pandemia ja aseellinen konflikti ovat.

Epävarmuuden ja huolten keskellä ihmiselle on merkityksellistä oman autonomian ja toimintakyvyn säilyminen. Tätä edesauttaa mahdollisuus keskusteluun ja vuorovaikutukseen sekä toivoa ylläpitävään toimintaan, mikä vahvistaa osallisuutta. Kirkko on perinteisesti tarjonnut suomalaisille sekä keskusteluapua että toiminnan mahdollisuuksia. Kirkko on maamme laajimpia vapaaehtoistoiminnan tarjoajia. Uusia, laajenevia toimintamuotoja ovat esimerkiksi 16–29 -vuotiaille tarkoitettu matalan kynnyksen Walk in -terapia sekä verkossa toteutuva nuorisotyö.

Maan sisäistä ja ulkoista turvallisuutta rakennetaan kasvatuksella ja opetuksella. Kasvatustyön virheet ja laiminlyönnit näkyvät pitkällä aikavälillä radikalisoitumisen riskinä ja yhteiskunnallisena polarisaationa. Tasavertainen ja laadukas varhaiskasvatus ja perusopetus sekä monipuolinen arvokasvatus vahvistavat yhteiskunnan jäsenten keskinäisen luottamuksen perustaa lapsuudessa ja nuoruudessa.

Suomessa instituutioihin luotetaan. Myös yhteiskunnan turvallisuusstrategiassa korostuu yksi sana: luottamus. Kansalaisten luottamus viranomaisten toimintaan ja yhteiskuntaan

sekä ihmisten keskinäinen luottamus ovat henkisen kriisinkestävyyden ja turvallisuuden perusta.

Koronapandemian opetuksia on luottamusyhteiskunnan säilyttäminen vahvana. Luottamus rakennetaan normaalioloissa. Olennaista on ihmisten kokemus oikeudenmukaisuudesta ja heidän arvonsa näkemisestä. Suomalaisen yhteiskunnan tulevaisuuden kannalta onkin keskeistä, että kuka tahansa voi olla varma, että sairastuessaan hänet hoidetaan mahdollisimman hyvin, taloudelliseen kriisiin joutuessaan hän saa tukea ja ettei hän kriisin keskellä jää yksin taakkojensa kanssa.

Suomi on useita kertoja todettu mittausten mukaan maailman onnellisimmaksi kansaksi. Kuitenkin maassamme koetaan ennätysmäärin yksinäisyyttä – tunnetta siitä, että jää vaille tukea, syrjään, ilman yhteyttä toisiin.

Sitkeä yksin pärjäämisen ihanne kertoo jotakin suomalaisesta sisusta. Se on henkisen kriisinkestävyytemme vahvuus, mutta samalla sen heikkous. Kansamme vaikeissa vaiheissa on opittu, että yhdessä me selviämme ja että kaveria ei jätetä. Kyse on henkisestä huoltovarmuudesta, jonka rakentaminen on pitkäjänteistä työtä.

Toivo katsoo huomiseen

Klassiset hyveet – totuus, kauneus, hyvyys – auttavat vahvistamaan henkistä kriisinkestävyyttä osoittamalla elämän peruskysymyksiä. Yhteinen tehtävämme on suojella totuutta, oikeaa tietoa, jota tuottavat riippumaton tutkimus, tiedotusvälineet ja oikeuslaitos. Yhteinen tehtävämme on vahvistaa hyvyttä ja lähimmäisenrakkautta. Ne voittavat itsekkyuden ja viholliskuvat. Yhteinen tehtävämme on tukea kauneutta, tunnetta asioiden kestävästä arvosta, kykyä tulla kosketetuksi epätoivon ja kyynistymisen uhatessa.

Vallitsevassa kasautuvien kriisien ajassa moni on huolissaan näköalattomuuden ja toivottomuuden lisääntymisestä. Kirkkojen ja uskonnollisten yhteisöjen merkitys on parhaimmillaan siinä, että ne toiminnallaan vahvistavat ihmisten luottamusta tulevaisuuteen.

Kristillinen kirkko rakentuu sekä realismin että optimismin varaan. Se tunnistaa ja tunnustaa kärsimyksen, kuoleman ja pahuuden. Mutta se valaa uskoa myös rauhaan, uuteen elämään ja hyvyteen.

Kristillinen usko perustuu toivoon. Toivo katsoo huomiseen, toivo on tekoja. Se syntyy monesti arkisista tilanteista; toisen ihmisen kohtaamisesta, yhteisten huolien ja unelmien jakamisesta, konkreettisesta avusta ja henkisestä tuesta.

Ihmisen hyvä toteutuu yhteydessä toisiin ihmisiin. Afrikkalainen ubuntu-ajattelu sanoo sen yksinkertaisesti ja viisaasti: Minä olen, koska sinä olet. Kristillisen uskon mukaan siinä myös Jumala on mukana. Se tuo elämään turvan ja lohdun.

Emme voi ymmärtää sotaa emmekä julmia ja epäinhimillisiä tekoja. Kärsimyksen ongelma jää vaille vastausta. Kun pahan valta näyttää kasvavan, meidän tehtävämme on vahvistaa toisen maailman ääntä. Siinä kuuluu rakkauden ja auttamisen, huolenpidon ja anteeksiantamuksen ääni. Siitä kasvaa toivo ja turva.